

Taak van de overheid in het economisch proces¹

1. Samenvatting	1
2. Ontwikkelingen van belang voor de visie op overheidshandelen	2
3. Uitgangspunten voor verantwoordelijkheid en taken overheid	5
4. Taken en Instrumenten voor overheid in algemene termen	7
5. Nadere concretisering m.b.t. de rechten van de mens	9
6. Nadere concretisering t.b.v. het economisch proces	11

1. Samenvatting

Voor een politieke partij is het van wezenlijk belang een uitgewerkte visie te hebben op de taken en verantwoordelijkheden van de overheid in de samenleving. Wat moet de overheid doen, wat moet zij laten? Het antwoord op die vraag hangt af van de visie op mens en maatschappij en de gewenste ordening van die maatschappij. Naast politiek filosofische uitgangspunten zijn hierbij uiteraard ook ervaringen uit het verleden en verwachtingen voor de toekomst van belang.

Relevante ontwikkelingen (par. 2)

De laatste decennia heeft de overheid steeds meer verantwoordelijkheid bij de bedrijven en individuen gelegd en daarmee taken en verantwoordelijkheden afgeschoven. De effecten hiervan zijn op zijn zachtst gezegd niet onverdeeld gunstig. Eigenbelang en deelbelang zijn zwaarder gaan wegen ten koste van het algemeen belang. De ongelijkheid is toegenomen; het speelveld is op veel terreinen niet meer gelijk voor de verschillende partijen. Dat geldt voor bedrijven maar ook voor burgers. Voor beide categorieën ontstaan groepen die weinig kansen en mogelijkheden hebben voor verdere ontplooiing. Dat kan zo'n ernstige tweedeling tot gevolg hebben dat er in de samenleving geen sprake meer is van samen leven. Als consument is de burger bovendien vaker een speelbal van machtige aanbieders. Naast deze problematiek van de tweedeling is ook op andere aandachtsgebieden van de overheid het beleid veelal niet toegespitst op huidige en toekomstige sociale, mondiaal-politieke en technologische ontwikkelingen. Voor veel van dergelijke zaken is vanwege de internationale dimensie een intensieve samenwerking met Europese partners hard nodig. Een actieve houding om in Europees verband op te treden is daarom absoluut noodzakelijk. Wel een houding waarbij overheden de belangen van alle burgers behartigen en de tendens wordt doorbroken waarbij handelsakkoorden en afspraken binnen de EU met een overheersende invloed van het lobbyende bedrijfsleven tot stand komen.

Overheidstaken en verantwoordelijkheden (par. 3 en 4)

In deze analyse zullen we tot de conclusie komen dat de taken van de overheid vooral ondersteunend, stimulerend en corrigerend zijn, en bestaan uit:

- Ordenen van de samenleving door het formuleren en opleggen van regels en handhaving van de naleving. Doel is dat er evenwichtige verhoudingen ontstaan op alle terreinen en daarmee ook gelijke kansen en mogelijkheden voor een ieder, zonder dat dit ten koste gaat van toekomstige generaties of verder weg levende medemensen.
- Beschermen c.q. krachtiger maken van de zwakkeren, opdat ze voldoende kansen en mogelijkheden krijgen voor een goed leven. En vooral niet beschadigd worden en achtergesteld raken of blijven door het gedrag van anderen.
- Preventief, anticiperend of corrigerend optreden waar schades voor huidige en toekomstige generaties, in eigen kring maar ook verder weg, worden verwacht of waargenomen.
- Het creëren van randvoorwaarden en het verschaffen van hulpmiddelen die algemeen van belang zijn, bijdragen aan de optimalisatie van de breed gedefinieerde welvaart, en faciliterend zijn om het proces in de gemeenschap zo soepel mogelijk te laten verlopen.

Niet genoeg kan worden benadrukt dat vanuit economisch gezichtspunt de breed gedefinieerde welvaart het doel moet zijn. Dat gaat verder dan alleen het nationaal inkomen en werkgelegenheid, maar bevat ook zaken als onderwijs, gezondheid, toegankelijkheid, vrije tijd en milieu e.d.². Het effect van het economische beleid moet dan ook aan deze breed gedefinieerde welvaart worden afgemeten, wat betekent dat het een referentiegrootte moet zijn bij economische prognoses en kosten-batenanalyses.

Wij komen tot de conclusie dat een forse koerswijziging geboden is. Ten opzichte van het huidige beleid is intensivering van overheidsingrijpen nodig op alle vier genoemde terreinen.

Het is o.i. een fout dat de overheid veel zaken die voorheen als overheidstaak werden beschouwd, heeft geprivatiseerd. Het begrip gelijkheid komt daardoor in de economische context vaak niet voor. Er zijn monopolies en oligopolies ontstaan, en daarmee een forse ongelijkheid tussen de vragende burger en de aanbieder. Monopolies moeten überhaupt een belangrijk aandachtspunt zijn voor overheidsoptreden. En waar het mondiaal opererende bedrijven betreft is een goede internationale samenwerking noodzakelijk. Dat wijst nog eens extra op het grote belang van een goed opererende EU.

Qua optiek moet de overheid haar onderdanen in de eerste plaats als burgers beschouwen en niet voornamelijk als klanten, consumenten of patiënten. Ze moet de eerlijke behartiger zijn van het algemeen belang; ze moet er zijn voor alle burgers, niet alleen voor de eigen achterban van de aan het bewind zijnde coalitieregering.

Ook moet de overheid haar beleid voeren met een politieke visie, waarbij het verschil in waardering van bepaalde stellingnames expliciet aan bod komt. Ze moet af van de huidige te technocratische benadering. Uiteraard kan zo'n benadering gepaard gaan met het sluiten van compromissen als de gekozen afweging van de waardeoordelen maar duidelijk wordt gemaakt.

Men moet zich bij dit alles realiseren dat de verantwoordelijkheid veel verder gaat dan alleen maar wetgeving. Uitvoering van de taken, toezicht en handhaving en ook onafhankelijke waarneming en analyses zijn van cruciaal belang. Zeker bij dit laatste aspect is het van groot belang dat de overheid verantwoording aflegt over haar daden. Hier kan zowel qua tijdigheid alsook qua helderheid wel een flinke vooruitgang worden gerealiseerd. Daar zal meer dan één tandje bij moeten.

Concretisering van gevolgen voor overheidstaken (par 5 en 6)

In paragraaf 5 en 6 worden de uitgangspunten voor overheidstaken toegepast op verschillende facetten van het economisch beleid, waarbij twee invalshoeken worden gehanteerd. Namelijk vanuit de vraag wat een overheid moet doen om:

- de rechten van een mens in de economische context te waarborgen;
- het economisch proces effectief en efficiënt te optimaliseren.

2. Ontwikkelingen van belang voor de visie op overheidshandelen

Het kader voor handelen van de overheid binnen de economische en politieke gemeenschap is in de laatste decennia aanmerkelijk veranderd en zal in de toekomst nog verder veranderen.

2.1 Er heeft zich een aanzienlijke ideologische verschuiving voorgedaan binnen de maatschappij, de politiek en het economische domein daarin. De vraaggestuurde aanpak van economische politiek met een belangrijke stimulerende rol voor de overheid is in de jaren 70 van de vorige eeuw uit de gratie geraakt. Geleidelijk kwam er meer aandacht voor de aanbodzijde (arbeid en kapitaal) en steeg het vertrouwen in efficiënt werkende markten en een alom aanwezig rationeel gedrag van de deelnemers tot grote hoogte. Daarbij kwam overheidsoptreden als zijnde inefficiënt of contraproductief in diskrediet. Het Keynesianisme werd in de economie als mainstream theorie vervangen door een neoklassieke aanpak, en ging verder na Thatcher en Reagan in een neoliberale benadering waarbij Ayn Rands ideeën als "*greed is good*"¹⁹ een belangrijke inspiratiebron waren. De gedachte was: als de voorlopers er beter op worden, volgt de rest vanzelf. Maar dit paradigma en ook dat van wat goed is voor het bedrijf op de langere termijn ook goed is voor de werknemers en voor de samenleving, blijken steeds minder op te gaan. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er langzaam, vooral sinds de crisis van 2008 weer een afzwakking is gekomen in dit denken en meer aandacht is gekomen voor een (neo)keynesianisme en een gedragseconomische benadering. Er kwam ook weer meer, maar ons inziens nog niet voldoende, vertrouwen in en behoefte aan overheidsoptreden.

2.2 Het in diskrediet raken van het overheidsoptreden heeft geleid tot het terugtrekken van de overheid uit een aantal taken die voorheen vooral van de overheid werden beschouwd. Voorheen als nutsbedrijven bestempelde bedrijven die door de aard van hun product vaak een monopolioïde karakter hebben, werden geprivatiseerd na een aanbestedingsprocedure. Het in diskrediet raken van de overheid leidde in combinatie met de bezuinigingsobsessie er toe dat zo veel mogelijk diensten en instellingen die

overheidstaken uitoefenen, op afstand werden geplaatst; en ook dat de uitvoeringsaspecten van het overheidsbeleid verder weg kwamen van het dagelijkse politieke handelen en de verantwoording daarover. Meer toezichtorganen kunnen dit niet compenseren; zeker niet als die te veel een 'afvinkkarakter' hebben, waar meer op het naleven van bureaucratische regels en minder op inhoudelijke aspecten wordt toegezien.

Bovendien werd het usance om overheidsorganisaties aanmerkelijk kleiner te maken en meer bedrijfsmatig aan te sturen op basis van de filosofie van New Public Management⁴. Dat bracht meer accent met zich op efficiëntie (vanuit de school van het privébelang van bedrijven die gericht zijn op winst) en minder op effectiviteit (in het licht van het algemeen belang). Dat terwijl bij publieke zaken de realisatie van het beoogde effect met de gewenste kwaliteit, zoals tijdigheid, gewenste locatie (nabijheid) en de vereiste inhoudelijke kwaliteit, de doorslaggevende factor moet zijn.

De uitvoering van overheidstaken schiet op een aantal terreinen tekort. Problemen met uitvoering en toezicht zijn nu een vaak terugkomend zorgenkind geworden. Dat zien we op tal van terreinen, uiteenlopend van de belastinginning en uitvoering van de sociale zekerheid tot onderwijs, zorg en nog veel meer gebieden. Dit is zeer ernstig omdat de kwaliteit van de uitvoering uiteindelijk de geloofwaardigheid van de overheid bepaalt⁵. Uiteindelijk gaat het voor de burgers om de uigevoerde overheidstaken, en niet om gehakketak over zinsneden in wetsvoorstellen. Nu is in feite een aantal taken "over de schutting gegooid" en is er sprake van het verzaken van de verantwoordelijkheid. Er zijn nauwelijks tendensen te ontwaren die dit proces keren. Ons inziens is hier een aanzienlijke heroverweging nodig!

2.3 Een ander gevolg van het in diskrediet raken van het overheidsoptreden heeft ook geleid tot deregulering op veel terreinen. De deregulering die ook internationaal is opgetreden heeft te veel ernstige problemen veroorzaakt.

Economisch kwam dit het sterkst tot uiting in de financiële sector. Zakenbanken werden niet meer gescheiden van consumentenbanken. De kredietverlening rees de pan uit, terwijl de daarbij passende buffers werden losgelaten. Het werd mogelijk en toegestaan om steeds meer financiële producten te ontwikkelen die te risicovol zijn. Het bankwezen richt tegenwoordig zijn aandacht onevenredig veel op louter (risicovolle) financiële producten en staat te weinig ten dienste van een duurzame, sociale en rendabele ontwikkeling van de reële economie. Privé personen, maar ook de markt in het algemeen, hadden hiervoor behoed moeten worden. Bovendien voegt dit volgens Mazzucato in feite geen of amper waarde toe aan de economie⁶. Dit verschijnsel is een belangrijke oorzaak geweest van de recente diepe economische crisis. Het is evident dat op dit vlak een internationale samenwerking en op gelijke wijze regulerend optreden van overheden geboden is.

Daarbij is voorts een gecompliceerde relatie tussen overheid en bankwezen ontstaan. Banken hebben onevenredig veel staatsleningen van hun 'thuisland' op de balans staan. Met de globalisering van de kapitaalmarkten zijn banken in meerdere landen actief geworden, terwijl in recente *too big to fail* situaties de nationale overheid (en dus de belastingbetaler) te hulp moest schieten en enorme schulden aanging. Dit betekent niet alleen een dodelijke omarming van banken en staten, maar ook een ongelijk speelveld tussen grote (too big) en kleine (geen steun krijgende) banken.

Dat alles vraagt om een internationaal gecoördineerd overheidsbeleid dat het bankwezen stimuleert tot dienstbaarheid naar de reële sector en een toezicht dat daar ook op gefocust is. Reguleren van en strenger toezicht op het bankwezen is dus het devies. Ook dit moet zeker in Europese samenwerking gebeuren. Het begin is er, maar het kan wel ingrijpender.

2.4 Door deze ontwikkeling heen loopt de tendens van steeds verdere technocratisering en depolitisering van het economische overheidsbeleid. Louter feiten en cijfers zijn leidend geworden voor een 'onvermijdelijke ontwikkeling'; niet de waardering en beoordeling van die cijfers en feiten vanuit een politieke visie. Thatchers adagium "*there is no alternative*" deed decennia lang steeds meer opgeld. Echter: economie is geen technocratische maar een gedragswetenschap. Bij dat gedrag en de behoeftes van economische actoren spelen (subjectieve) waardeoordelen een rol. Bovendien is de premisse van puur rationeel gedrag van de *homo economicus* een onjuiste aanname; een mens is niet louter rationeel in zijn gedrag, zoals onderzoeken in de gedragseconomie duidelijk hebben aangetoond.

2.5 Daarnaast maakt de leer van de marktwerking duidelijk dat volmaakt werkende markten eerder een zeldzaamheid dan een regel zijn in het economisch proces⁷. Zo zijn bijvoorbeeld tweezijdig volledige

informatie, homogene goederen, en de mogelijkheid voor marktpartijen om gemakkelijk tot de markt toe- of uit te treden een illusie. Markten zijn nodig om prijzen te bepalen en om te prikkelen tot efficiëntie en effectiviteit. Maar ze werken niet overal volgens de regels van de markteconomie. Er is nu sprake van een overdreven marktfundamentalisme, met op veel plaatsen een ongelijk speelveld. Daar komt nog bij dat in de informatiemaatschappij en de data-economie veel meer informatie dan louter de prijs een rol gaat spelen in het marktproces. Op het gebied van informatie en data-analyses zien we heden ten dage een sterke tendens naar monopolie- en oligopolievorming op wereldschaal (Google, Amazon, Windows, Facebook e.d.). Dit vraagt om een regulerende overheid met macht en invloed. Het is duidelijk dat hierbij ook een intensieve en verreikende internationale samenwerking van overheden geboden is, waarbij het algemeen belang leidend is en niet dat van het lobbyende (georganiseerde) bedrijfsleven. Dit aspect zal ook duidelijk naar voren moeten komen in betogen over het belang van de Europese Unie en wat die moet doen.

Sommige productieprocessen kunnen het beste in monopolie- of oligopoliesituaties plaatsvinden. In dergelijke gevallen en ook als er sprake is van marktfalen ontstaat een ongelijk speelveld. Dan zijn overheidsbedrijven of sterk door de overheid gereguleerde bedrijven met een democratische controle daarop de aangewezen weg. Dergelijke bedrijven kunnen ook heel efficiënt en effectief werken. Vaak kunnen middels analogieredenering ervaringen met marktgedreven bedrijven een referentie vormen voor de te hanteren beloningen en/of de na te streven doelgrootheden. Algemeen geldt dat duidelijke regelstelling c.q. correctie op het falend marktmechanisme door een overheid absoluut noodzakelijk is om mono- of oligopolide winsten en uitbuiting tegen te gaan; ze vormen immers ook een schade en een beperking van de vrijheden van burgers.

2.6 Voorts is door de toenemende globalisering in productie- en kapitaalmarkt, en door de toegenomen invloed van aandeelhoudersbelang het speelveld wezenlijk veranderd. Door internationaal opererende multinationale bedrijven worden individueel opererende landen tegen elkaar uitgespeeld en dreigt een *race to the bottom* te ontstaan; op het gebied van arbeidswetgeving, milieuwetgeving, belastinginning (taxrulings!) enz. Zo wordt een steeds kleiner deel van de belastingen door de grote internationale bedrijven opgebracht en een groter deel door de burgers en de (fiscaal minder uitgekookte) kleinere vooral nationaal opererende bedrijven. Ook dit betekent een ongelijk speelveld. Verder heeft hierdoor de factor arbeid onevenredig veel aan macht ingeleverd, wat ook de scheefheid in de inkomensverdeling aanmerkelijk heeft doen toenemen. Ook worden bedrijven gemakkelijker gekocht of verkocht, dan wel door een (kleine) groep van aandeelhouders in problemen gebracht, waardoor de bestaanszekerheid c.q. de vestigingsplaats en dus ook de werkgelegenheid veel minder gegarandeerd is. Dit alles vraagt om een alert, anticiperend en gecommitteerd overheidsoptreden. Daarbij is internationaal gezamenlijk handelen, vooral in Europees verband, ten zeerste geboden.

2.7 Door de toenemende globalisering en de verdergaande technologische ontwikkeling neemt de vereiste kennisintensiteit van het productieproces sterk toe. Het wordt steeds moeilijker voor de niet adequaat geschoolden om aan werk te komen c.q. werk te behouden. Een tweedeling (beginnend op de arbeidsmarkt) tussen de *haves* en *have nots* (nu ook *cans* en *can nots*), en daarmee een ongelijk speelveld voor de bevolking, wordt een steeds groter probleem. Dit werd nog versterkt door het gevoerde neoliberale beleid waarin solidariteit en verantwoordelijkheidsgevoel voor de lokale bevolking veel verder op de achtergrond raakten. Het wordt een steeds grotere uitdaging om te zorgen dat ieder de benodigde kansen, vaardigheden en mogelijkheden verkrijgt. Dit vraagt veel aan (bij)scholing en het creëren van specifieke arbeidsplaatsen. Bovendien neemt hierdoor het belang van de herverdelingstaak en de belastingstructuur weer toe. De verdergaande digitalisering en robotisering zullen überhaupt veel studie en aandacht vragen van de overheid om de maatschappelijke en economische gevolgen ervan in goede banen te leiden. Specifieke aandacht is hier gewenst voor de bescherming van de zwakkeren. Tweedeling komt niet alleen op de arbeidsmarkt naar voren maar ook tussen consumenten en producenten. Ook daar is sprake van ongelijkheid en is het speelveld niet gelijk. De consument staat tegenover een alles beheersende producent. Met name bij de door velen geprezen marktwerking is veelal niet sprake van een gelijk speelveld tussen deze groepen. In feite wordt ook hier, net zoals beschreven bij 2.5 hierboven, niet voldaan aan de eisen van volledig vrije marktwerking. Er is niet sprake van voldoende transparantie en een groot aantal vragers tegenover een groot aantal aanbieders, waarbij de prijs door de markt en niet door één partij wordt bepaald. De roep om privatisering van overheidstaken heeft hier nog een schepje bovenop gedaan.

2.8 De economische en ook de demografische groei zijn wereldwijd zo snel gegaan dat uitputting en opwarming van de planeet, met gevaar voor toekomstige generaties, dreigend op ons af komt. Het is een mondiaal probleem dat onderhevig is aan veel tegengestelde belangen op korte en op langere termijn. Dit vraagt om intensieve internationale politieke samenwerking met consequenties ervan in de nationale politiek. Daar komt nog bij dat de oplossing van een aantal problemen zodanig grote en risicovolle investeringen eist dat die niet door particuliere bedrijven kunnen worden opgepakt, zodat de overheden hier moeten inspringen. Dit betekent dat de taak van de overheid op het gebied van wetgeving en bestrijding van negatieve externe effecten^s van het productie- en consumptieproces aanmerkelijk in belang toeneemt, en ook complexer wordt.

2.9 Bij het maatschappelijk middenveld (*civil society*) zien we enerzijds toenemende deelname van burgerorganisaties op het gebied van milieu, energie, consumentenbelang e.d. aan het publieke debat en het polderoverleg, maar anderzijds een steeds verder ter discussie staande legitimiteit van de vakbonden door hun afnemende ledenaantal en representativiteit. De invloed van vakbonden neemt daardoor af, te meer ook omdat het ledenbestand bestaat uit onevenredig veel oudere laaggeschoolden, die juist de hardste klappen krijgen door genoemde ontwikkelingen van globalisering en hogere kennisintensiteit. De vakbonden hebben voor hun leden minder machtsmiddelen voor handen en kunnen niet meer voldoende betekenen voor de belangen van deze kansarmsten; nog verscherpt door het verschijnen van de zwakkeren onder de zzp'ers die geen vakbondslid (kunnen) zijn. Daarom zal de overheid (in laatste instantie) een veel grotere rol als hoeder voor hen moeten spelen. Ook dit is een voorbeeld van een intensivering van de rol van de overheid als beschermer van de zwakkeren. Belangrijke vraag hierbij is hoe in een maatschappij waarin vooral mondige burgers via zelforganisatie invloed uitoefenen de solidariteit met de kwetsbare groepen kan worden gewaarborgd.

3. Uitgangspunten voor verantwoordelijkheid en taken overheid

Essentieel is hier de vraag: Wat willen de burgers, wat willen ze van de overheid, en wat kunnen ze? Hoe gaan ze (idealiter) met elkaar om in het maatschappelijk verkeer en het economisch proces? Kan iedereen op eerlijke manier aan zijn trekken komen? De vraag daarbij is: heeft de overheid hierbij een corrigerende of stimulerende taak om een en ander in goede banen te leiden, en zo ja welke? En wat is hierbij de relatie van de overheid tot het individu? Het antwoord op deze vragen is een weergave van de politieke visie op mens en maatschappij.

3.1 In het algemeen en ook voor het economisch proces heeft de overheid de zorg voor de algemene rechtsorde en de economische orde. Een orde waarin de economische actoren activiteiten in vrijheid rechtvaardig (op basis van gelijkheid) kunnen ondernemen en met elkaar handelen; een orde waarin men veilig en verantwoord kan consumeren en produceren.

Voor zover ontwikkelingen in de gemeenschap zonder tussenkomst van de overheid veilig en eerlijk tot stand komen en geen schade berokkenen aan anderen en toekomstige generaties, hoeft de overheid niet op te treden. Dat moet ze dan ook in dat geval laten; s.v.p. **geen etatisme**. De overheid dient die gerechtvaardigde belangen te behartigen die zonder haar optreden zouden worden verdrukt.

3.2 Concreter geformuleerd heeft de overheid de zorg dat de mensen in vrijheid gelijkwaardig lid kunnen zijn van een solidaire gemeenschap. Dit is het kader waarbinnen de overheid haar steentje bijdraagt om de - breed gedefinieerde - welvaart te optimaliseren. Als belangrijke verantwoordelijkheden hiervoor zijn te noemen het ordenen en reguleren van de samenleving, het faciliteren van de hiervoor van belang zijnde processen en het beschermen van de individuen tegen bedreigingen. Bedreigingen van buiten, van andere mensen binnen de samenleving, en van de overheid zelf. Bedreigingen ook die ontstaan door gebrek aan reële kansen en door een op verschillende terreinen voorkomend ongelijk speelveld, ook die als gevolg van marktfalen. Dit leidt tot de volgende **opdracht voor de overheid** die vooral een ondersteunend, stimulerend of corrigerend karakter hebben:

- Ordenen van de samenleving door het formuleren en opleggen van regels alsook de naleving daarvan te handhaven, zodat er een gelijk speelveld ontstaat op alle terreinen, en daarmee ook

sprake is van gelijke kansen en mogelijkheden voor een ieder terwijl dit niet ten koste gaat van toekomstige generaties of verder weg levende medemensen.

- Beschermen c.q. krachtiger maken van de zwakkeren, opdat ze niet beschadigd worden door het gedrag van anderen en voldoende kansen en mogelijkheden krijgen voor een goed leven.
- Preventief of corrigerend optreden waar schades voor huidige en toekomstige generaties, in eigen kring maar ook verder weg, worden verwacht of waargenomen.
- Het creëren van randvoorwaarden en het verschaffen van hulpmiddelen die algemeen van belang zijn, bijdragen aan genoemde optimalisatie van de breed gedefinieerde welvaart, en faciliterend zijn om het proces in de gemeenschap zo soepel mogelijk te laten verlopen.

Hier liggen de volgende overwegingen aan ten grondslag:

3.3 Op hoog abstractieniveau is er redelijke overeenstemming in de Nederlandse samenleving over de hoofdbeleidsdoelen. Dat komt globaal gesproken neer op de slogan van de Franse revolutie: **vrijheid, gelijkheid en broederschap**. Hierbij kan je broederschap opvatten als behorend tot, en solidair zijn met een gemeenschap. Omdat wij ons hierbij ook verplicht achten aan de toekomstige generaties, is ook het begrip duurzaamheid (van die vrijheid, gelijkheid en broederschap) impliciet hierin begrepen. Binnen dit kader willen wij dat de welvaart, breed gedefinieerd, geoptimaliseerd wordt.

3.4 Zolang er in algemene termen wordt gesproken bestaat er ook overeenstemming over het toepassen van het **schadebeginsel** zoals door J.S. Mill⁹ is ontworpen. Dat wil zeggen dat wij streven naar een zo groot mogelijke vrijheid voor een ieder, onder de voorwaarden dat het anderen niet schaadt; vrijheid in gebondenheid dus. Iets minder algemeen wordt de gedachte gedeeld om naast de **negatieve vrijheid** (vrij zij *van* bemoeienis en belemmeringen) ook de door I. Berlin beschreven **positieve vrijheid**¹⁰ (vrij zijn *om* gewenste dingen te kunnen doen) na te streven.

Verskil van mening, van politieke visie en bij gevolg op de voorgestane rol van de overheid komt naar voren bij de nadere precisering, met name van

- De nadere concretisering van genoemde begrippen.
- De visie op de relevante processen in de samenleving.
- De mening in hoeverre verantwoordelijkheid bij het individu kan of moet worden gelegd.
- De gewichten die worden gegeven aan de verschillende beleidsdoelen.

Ter toelichting hierop, met beschrijving van onze visie op deze punten het volgende:

3.5 **Wat verstaan we onder gemeenschap en de ander, wat is vrijheid, wat is schade.**

- In tegenstelling tot wat Thatcher beweerde bestaat er wel degelijk iets als een **gemeenschap**. Het radicale neoliberalisme met zijn extreme individualisme vormt volgens ons een zelfvernietigende kracht omdat het alles verwacht van maximalisatie van een eng gedefinieerd kortzichtig economische nut en de zelfverrijking van het autonome individu, wat leidt tot een atomisering van de samenleving. Het leidt door zijn eenzijdige focus op negatieve vrijheid ook tot grote ongelijkheden in een samenleving, zowel in de positieve vrijheden (kansen en mogelijkheden¹¹) alsook in het resultaat van het toepassen van deze vrijheden. De kans is groot op het ontstaan van een gesegmenteerde samenleving met eerste en tweede klas burgers, waarin in feite niet alle mensen gelijk(waardig) zijn. Artikel 1 van onze grondwet zou dan met voeten getreden worden.
- Het gaat bij het begrip **vrijheid** dus om *negatieve vrijheid* maar evenzeer, zo niet nog meer, om *positieve vrijheid*. Dit laatste betekent dat iedereen de kansen en mogelijkheden moet hebben om zijn potenties te ontwikkelen en te handelen voor zijn welzijn. Dit maakt onderwijs, om- en bijscholing en ook de mogelijkheid om werkervaring op te bouwen tot belangrijke aandachtspunten. Dit betekent ook dat er voor de leider van de gemeenschap, zijnde de overheid, een verantwoordelijkheid is om er voor te zorgen dat iedereen reële kansen en mogelijkheden heeft om goed te participeren. Dit is conform artikel 19 van de grondwet.
- **Schade** wordt berokkend wanneer van iemand de veiligheid en of gerechtigheid geweld wordt aangedaan waarmee deze persoon door acties van anderen belemmerd wordt in zijn autonome handelingsmogelijkheden en/of zijn welzijn wordt verminderd. Ook de risico's op schade moet zoveel mogelijk worden voorkomen; daartoe is een adequate regelgeving noodzakelijk.

- De **anderen** betreffen ons inziens ook de mensen buiten onze directe eigen kring. Ook van toekomstige generaties, en ook andere volkeren. Daarom zijn begrippen als duurzaamheid en internationale verantwoordelijkheid en solidariteit belangrijke aandachtspunten die veel onderdelen van het overheidsbeleid raken.

3.6 Daarnaast speelt als politiek element een verschil in mening ten aanzien van de **relevante processen**. Dat bepaalt namelijk of een overheid wel of niet moet optreden. Sommigen geloven dat door het spel van tegenkrachten veel van zelf goed komt en een optimale situatie wordt bereikt. Voor hen is veel overheidsoptreden juist verstorend. Anderen zijn aanmerkelijk sceptischer en geloven dat juist een actief en directief overheidsoptreden noodzakelijk is. Een tussenpositie is ons inziens te prefereren waarbij door de discrepantie tussen individueel eigenbelang en deelbelang enerzijds en het algemeen belang anderzijds wel scepsis betreffende het geloof in het zelfregulerend vermogen van het spel van tegenkrachten op zijn plaats is. Dit te meer omdat de individuele rationaliteit van de marktpartijen soms strijdig is met de collectieve rationaliteit zoals die door de overheid dient te worden behartigd. Een regulerend en corrigerend optreden van de overheid is dan ook gewenst, zolang dat maar niet ontaardt in een dirigistisch of bureaucratisch verstikkend dictaat. En ook zolang het maar niet ontaardt in het eenzijdig behartigen van de belangen van een bepaalde groep.

3.7 Een politiek element komt ook aan de orde bij de vraag wat als **verantwoordelijkheid van het individu** kan of moet worden beschouwd. Waartoe is hij wel in staat, of zou hij moeten zorgen dat hij in staat is? Aan de ene kant van het spectrum staan politici die vinden dat je heel veel verantwoordelijkheid bij het individu kunt leggen; zij denken dat alle mensen voldoende zelfstandig en opgeleid zijn voor dergelijke taken. Volgens hen kan de overheid zich uit veel terreinen terugtrekken. Aan de andere kant staan zij die een alles overheersende overheid nastreven, en in feite alle mensen als niet intelligent of zelfstandig genoeg achten om zelf verantwoordelijke beslissingen te nemen. Ook hier nemen wij een tussenpositie in en vinden dat je wel zo veel mogelijk de verantwoordelijkheid bij het individu moet leggen, maar vinden ook dat dit in onze complexe samenleving lang niet voor alles geldt en dat heel wat zaken alleen collectief goed kunnen worden aangepakt. We willen aan de ene kant vermijden dat de overheid – zoals nu al gebeurt – haar verantwoordelijkheid voor een dergelijke collectieve en publieke taken verzaakt en aan de andere kant niet vervallen in etatisme.

3.8 Verschil van politieke visie komt ook naar voren in de **gewichten** die worden gegeven aan de verschillende beleidsdoelen. Wat weegt het zwaarst (positieve vrijheid, negatieve vrijheid, gelijkheid, duurzaamheid of solidariteit)? Deze gewichten zijn voor een deel afhankelijk van de actuele situatie betreffende een doelstelling. Wanneer komt deze zodanig in het gedrang dat die topprioriteit moet krijgen?

4. Taken en Instrumenten voor overheid in algemene termen

4.1 Uit bovenstaande komen wij tot de volgende stellingen:

- Hoewel de overheid op een aantal terreinen naar behoren functioneert en haar verantwoordelijkheid neemt, wordt ook een aanzienlijk aantal tekortkomingen duidelijk. Daar moet de overheid in onze ogen haar verantwoordelijkheid nemen. Concluderend zijn wij voorstander van een forse opwaardering van de positie en de taken van de overheid.
- Het is o.i. een fout dat de overheid veel zaken die voorheen als overheidstaak werden beschouwd heeft geprivatiseerd. Wij hebben namelijk als uitgangspunt dat als je van mening bent dat iets een collectieve verantwoordelijkheid is, de overheid dit moet (laten) uitvoeren. Als je vindt dat de overheid dat niet goed doet, dan moet je de uitvoering verbeteren door meer kennis en/of geld er in te steken. Privatiseren of bedrijfje spelen is geen oplossing. Dat leidt slechts tot monopolies met als gevolg een forse ongelijkheid tussen de vragende burger en de aanbieder. Überhaupt is de monopolievorming een groot probleem en waar het mondiaal opererende bedrijven betreft is een goede internationale samenwerking, in de eerste plaats in EU verband ten zeerste geboden.
- Qua optiek moet de overheid haar onderdanen in de eerste plaats als burgers beschouwen en niet vooral als klanten, consumenten of patiënten. Ze moet de eerlijke behartiger zijn van het algemeen belang; ze moet er zijn voor alle burgers, niet alleen voor de eigen achterban van de aan het bewind zijn coalitieregering.

- Ook moet de overheid haar beleid voeren met een politieke visie, waarbij het verschil in waardering van bepaalde stellingnames expliciet aan bod komt. Ze moet af van de huidige te technocratische benadering. Uiteraard kan zo'n benadering gepaard gaan met het sluiten van compromissen als de gekozen afweging van de waardeoordelen maar duidelijk wordt gemaakt.
- Bovendien is het van belang dat meer aandacht wordt besteed aan een heldere verantwoording van de daden.

Men moet zich bij dit alles realiseren dat de verantwoordelijkheid veel verder gaat dan alleen maar wetgeving. Uitvoering van de taken, toezicht en handhaving en ook onafhankelijke waarneming en analyses zijn van cruciaal belang. Daar zal allemaal wel meer dan één tandje bij moeten.

4.2 Uit bovenstaande paragrafen zijn toegespitst op het **economisch proces** voor de overheid de volgende zes taken af te leiden:

- a. Ordenen en reguleren d.m.v. regelgeving ten behoeve van een gelijk speelveld voor individuen en bedrijven. Dit betekent het bewaken van c.q. zorgen voor gelijke kansen, potenties en mogelijkheden van een ieder, persoon, groepen van personen of bedrijven.
- b. Aanpakken van negatieve externe effecten (d.w.z. schade) van het productie- en het consumptieproces door verboden, straffen, belasten, voorlichten en waar opportuun het subsidiëren van positieve externe effecten.
- c. Herverdelen indien ongerechtvaardigde of inefficiënte ongelijkheden (d.w.z. schade) ontstaan, ten einde te realiseren dat een ieder het vereiste minimumniveau van welzijn kan bereiken, en de welzijnsverschillen tussen bevolkingsgroepen niet onrechtvaardig groot zijn.
- d. Leveren van publieke goederen en diensten; d.w.z. noodzakelijke goederen en diensten die niet door de private sector op veilige en eerlijke wijze tot stand (kunnen) komen. Het gaat hier voor een groot deel om infrastructurele voorzieningen, waardoor de private partijen hun beoogde consumptie of productie kunnen realiseren. Dit moet niet te nauw worden opgevat. Want het betreft naast de fysieke, ook de culturele en de sociale infrastructuur, alsmede voorzieningen op het gebied van energie, gezondheidszorg, onderwijs en natuur. Het moet ook bijdragen aan de positieve vrijheden van burgers. Maar het kan ook sommige eerste levensbehoeften van burgers betreffen waar niet op de juiste wijze in voorzien wordt door de private sector.
- e. Soepel laten lopen van het proces om maatschappelijke efficiëntie, stabiliteit, duurzaamheid en betrouwbaarheid te bereiken. Ter vergroting van de welvaart in de brede zin des woords, zoals in de welvaartseconomie gebruikelijk is.
- f. Stimuleren en bevorderen dat economische structuur zich in duurzame en rechtvaardige richting ontwikkelt, die een breed gedefinieerde welvaart voor eenieder realiseert.

4.3 Ook zijn uit al het bovenstaande o.i. de volgende aandachtspunten af te leiden waar een flinke intensivering nodig is:

- de zorg voor evenwichtige verhoudingen, zeg een gelijk speelveld op alle terreinen en voor alle betrokkenen, en daarmee ook de gelijke kansen en mogelijkheden voor eenieder;
- de bescherming c.q. krachtiger maken van de zwakkeren;
- de bestrijding c.q. voorkoming van mogelijke schades.
- het stimuleren van c.q. creëren van randvoorwaarden voor positieve ontwikkelingen.

Bij dit alles moet rekening worden gehouden met de verwachte sociale, mondiaal-politieke en technologische ontwikkelingen. Voor veel zaken is vanwege de internationale dimensie vaak een intensieve samenwerking en afspraken met Europese partners hard nodig

4.4 Als **instrumenten** van overheidsingrijpen zijn met name te noemen

- waarnemingen en onderzoeken (laten) uitvoeren
- wet- en regelgeving,
- convenanten afsluiten,
- toezicht op de naleving ervan inclusief het opleggen van sancties (handhaving),
- boetes en subsidies opleggen, uitkeringen verstrekken
- structuur en omvang belasting heffen,
- overheidsbestedingen,
- voorlichting,
- deelnemingen.

Naast de beleidsformulering moet hier vooral het overheersende belang van de uitvoering worden onderstreept.

4.5 Een belangrijke opgave bestaat nu uit het nader concretiseren van de zes bovengenoemde algemeen gedefinieerde taken. Wat betekent dat op de verschillende terreinen, wat moet de overheid doen en wat moet zij laten? Waar kan of zal het niet door de gemeenschap of deelgroepen van de gemeenschap dan wel door de markt veilig en rechtvaardig worden opgepakt? Zijn hier ook prioriteiten t.a.v. het in te zetten instrumentarium te noemen? , c.q. criteria wanneer je het ene en wanneer het andere instrument hanteert.

Hierbij worden ten behoeve van de nadere concretisering twee invalshoeken gehanteerd. Namelijk vanuit de vraag wat moet een overheid in een door haar bestuurde veilige en rechtvaardige samenleving doen om

- de rechten van een mens zoals het schadebeginsel, positieve vrijheid, gelijk speelveld te waarborgen (vooral beschermen en regelen), zie paragraaf 5;
- het economisch proces effectief en efficiënt te optimaliseren (vooral regelen en faciliteren), zie paragraaf 6.

Hieronder zijn eerste aanzetten gegeven die veelal verdere concretisering behoeven en waarbij de wens van de bevolking een belangrijke rol moet spelen. Wellicht zijn daar publieke debatten gewenst, zoals Tjeenk Willink in zijn boek *Groter denken, kleiner doen* bepleit en ook recentelijk in Frankrijk op grote schaal zijn georganiseerd als reactie op het protest van de gele hesjes.

5. Nadere concretisering m.b.t. de rechten van de mens

In de economische context gaat het over

- A. De mens als werknemer en als consument.
 - B. De garantie dat ieder mens voldoende middelen heeft om te leven.
 - C. De zorg voor de productie van goederen en diensten, die voor de mens als noodzakelijk worden beschouwd en die niet onder normale marktomstandigheden door de particuliere sector geleverd (zullen) worden.
- A. De mens als werknemer en als consument leidt tot de volgende overheidstaken
 1. Toetsen van de *arbeidsvoorwaarden* die worden afgesproken c.q. opgelegd en zo nodig ingrijpen (arbeidswetgeving, verbieden, algemeen verbindend verklaren e.d.)
 2. Formulieren in samenspraak met professionals en bewaken van normen voor veilige arbeidsomstandigheden voor werknemers.
 3. Zorg voor (niet bedrijfsgebonden) *om- en bijscholing* op algemeen niveau, zodat werknemers uit afstervende beroepen weer een nieuwe baan kunnen krijgen.
 4. *Employer of last resort* door het geven van een *basisbaan* in de publieke sector voor de mensen die absoluut niet (meer) in de private sector aan werk kunnen komen.
 5. Formulieren en bewaken van de *consumentenrechten*
 6. Formulieren in samenspraak met professionals en bewaken van veiligheidsnormen voor consumptiegoederen en diensten.
 - B. De garantie dat ieder mens voldoende middelen heeft om te leven..
 1. *Sociale zekerheid*.
 2. Herverdelen, met name door *belastingheffing naar draagkracht*. De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. Maar mensen onder gelijke omstandigheden betalen hetzelfde : gelijke monniken, gelijke kappen.
 - C. De zorg voor de productie van goederen en diensten, die voor de mens als essentieel worden beschouwd en die niet onder normale marktomstandigheden door de particuliere sector geleverd (zullen) worden. Dan gaat de aandacht naar zaken als kleding, voeding en huisvesting. Alsook gezondheidszorg, educatie en ook recreatie door cultuur en natuur.
 1. *Kleding en voeding* lijkt nu voldoende door de markt geregeld (maar geldt dat bijvoorbeeld ook voor duurzaam en gezond voedsel?), door een veelheid van partijen. Daarom zijn hier slechts

waarnemen en toezicht als overheidstaken aan de orde. Hier speelt wel de zorg voor eerlijke voorlichting vanuit het algemene belang van preventieve gezondheidszorg.

2. *Huisvesting*: dit vraagt de aanwezigheid van voor ieder betaalbare kwalitatief goede woningen in alle sectoren. Omdat hier vanwege schaarste aan ruimte, ruimtelijke ordening en bestemming van grondgebruik beschikbaarheids- en inrichtingsprobleem aanwezig zijn, is hier een duidelijke regulerende overheidstaak ook als marktmeester gewenst; mede om onbeheersbare prijsontwikkelingen te voorkomen en om te verhinderen dat ongewenste ongelijkheid ontstaat. Voor bepaalde segmenten zal de overheid zelf als aanbieder moeten optreden, wanneer de particuliere sector daar niet in voorziet. Zo ook is hier een regulerende taak voor de overheid vanwege de mogelijke locatie- en andere schades die bouwactiviteiten met zich kunnen brengen. Bovendien spelen hier bij verouderde woningen energie- en duurzaamheidsproblemen die het algemeen belang raken en een collectieve oplossing vragen, met speciale aandacht voor de problemen van de financieel minst draagkrachtigen.

3. *Gezondheidszorg*: toegankelijkheid van de kwalitatief goede basisgezondheidszorg voor een ieder is essentieel, en van levensbelang. Vanwege de onvoorspelbaarheid en de hoge kosten in geval van calamiteiten zijn hier collectieve verzekeringen en voorzieningen nodig. Marktwerving en daarmee privatisering met een winstoogmerk is hier niet goed mogelijk omdat er per definitie altijd ongelijkheid tussen aanbieder en de vrager (die geen alternatief heeft) is.

Hier speelt natuurlijk de vraag wat valt onder de basisvoorziening. Wat is hierbij spoedeisend en moet op korte termijn en op korte afstand beschikbaar zijn en waar is op een beperkt aantal locaties beschikbare superspecialisatie effectiever. Daar moeten criteria voor worden opgesteld, in samenspraak met de professionals zonder belangenverstreming. Dat geldt ook voor de vraag wat is een kwalitatief goede basisgezondheidszorg.

4. *Educatie en kennisontwikkeling*: goed onderwijs moet voor ieder toegankelijk zijn. Hier spelen ook centraal door de overheid opgelegde normen om de kwaliteit te garanderen. Onderwijs in de jeugdfase bereidt voor op het leven. Daar moeten de algemene, niet bedrijfsgebonden, vaardigheden worden bijgebracht. Dat moet niet alleen opleiden tot werkende burger, maar ook de algemene ontwikkeling tot participierend en weldenkend burger stimuleren. Verschraving van het onderwijs tot een paar vaardigheden die vooral voor het bedrijfsleven van belang zijn (bv alleen techniek, wiskunde en Engels) moet dan ook worden bestreden. Ook hier spelen kwaliteitscriteria die in samenspraak met de professionals zonder belangenverstreming moeten worden opgesteld.

Onderwijs kent zowel publieke als private baten. Publieke in de vorm van een hoger opgeleide en daarmee productiever beroepsbevolking. Private in de vorm van genoeg in meer kennis, of van een hoger inkomen en leuker werk. Dat ondersteunt de keuze om het onderwijs niet volledig vanuit de collectieve middelen te bekostigen, maar – zeker in het hoger onderwijs – een eigen bijdrage van studenten (of hun ouders) te vragen. Deze eigen bijdrage mag echter nooit prohibitief zijn om een studie te volgen.

De vraag naar de financiering is ook aan de orde als het postinitiële activiteiten betreft die deel uitmaken van de groeiende investeringen in een leven lang leren en ontwikkelen. Ook hier geldt dat een deel van het rendement neerslaat bij privé personen als consument en in het werkproces; bij private werknemers en hun werkgever, of zzp-ers. Maar tegelijk ook bijdraagt aan de concurrentiekracht van de Nederlandse economie als geheel. Dat leidt tot een analoge stellingname wat betreft de eigen bijdragen.

Gedurende de leerplichtige leeftijdperiode wordt er geen lesgeld betaald. Het ligt in de rede ook voor kinderopvang en buitenschoolse opvang een zelfde redenering te houden als voor het basisonderwijs en dus gratis te laten zijn.

Nederland kent bijzonder onderwijs dat wordt aangeboden door private instellingen. De vraag is of dat wel gewenst is, c.q. welke grenzen daaraan gesteld moeten worden. Of te wel: in hoeverre kan, mag of moet de overheid hierbij betrokken zijn. Dit onderwerp verdient weer eens een publiek debat.

In het verlengde van vooral het hoger onderwijs ligt ook de kennisontwikkeling, die zowel voor de mens *an sich* alsook voor de verdere duurzame economische ontwikkeling van belang zijn. Een anticiperende overheid moet zeker op gebieden waar (markt)partijen het laten afweten hier een stimulerende en faciliterende rol spelen. Ook hier zijn publieke en private baten aan de orde, zodat qua financiering een zelfde redenering aan de orde is als bij het hoger onderwijs.

5. *Openbaar vervoer, recreatie, cultuur en natuur*: de voorziening van voldoende mogelijkheden om je op maatschappelijk en ecologisch verantwoorde wijze te verplaatsen. Ook de voorziening van een ecologisch verantwoorde infrastructuur inclusief voldoende recreatiemogelijkheden voor alle burgers. Dit alles is niet goed realiseerbaar in een marktsetting. Ze moeten derhalve tot de overheidstaken gerekend worden. Dit te meer omdat het van wezenlijk belang is voor de duurzaamheid van het landschap.
6. *Interne en externe veiligheid* zoals gerealiseerd door onder meer politie, justitie, dijken, verlichting en defensie
7. *Toegang tot goede betrouwbare informatie*. Vrijwaring van nepnieuws en gemanipuleerde informatie en bescherming van de privacy daarbij.

6. Nadere concretisering t.b.v. het economisch proces

Hier zijn als aandachtspunten voor de overheid aan de orde

- A. Gelijk speelveld.
- B. Externe effecten.
- C. Infrastructuur.
- D. Economische politiek

A. Gelijk speelveld.

1. Doel moet zijn het tegengaan van kartelvorming, monopolies en oligopolies. Ook wanneer die ontstaat door verouderde patentwetgeving. Goed nagedacht moet worden over de vraag in hoeverre en hoe lang kennis een privé bezit kan zijn. Dat geldt ook voor data; betekent dat een verplichting tot kennis- en datadeling? Duidelijk is dat hier veelal een internationale aanpak noodzakelijk is, zeker in EU-verband.
2. Realiseer het devies: gelijke monniken, gelijke kappen. Dat willen we ook fiscaal, dus geen tax rulings en geen bevoordeling van financiering met vreemd vermogen boven eigen financiering. Alleen voor publiek belang (na goedkeuring door het parlement) achten wij subsidiering van bepaalde bedrijven/sectoren mogelijk.

B. Externe effecten.

Voorbeelden van negatieve externe effecten zijn vervuiling, mestoverschotten, of het feit dat bepaalde grondstoffen alleen voor de meest biedende bereikbaar zijn, e.d.. Voorts zijn te noemen congestie, vergroting van de kans op aardbevingen en andere vorm van bodemschade enz.. Maar ook verschijnselen als dat het overgrote deel van de afgestudeerde wiskundigen in het beter kunnende betalen bankwezen gaat werken en daardoor niet beschikbaar is voor andere onderdelen van de samenleving is als een negatief extern effect te beschouwen. Kortom een veelheid van verschijnselen, die voortdurend ook verandert doordat er nieuwe bijkomen en anderen afsterven. Dit vraagt om voortdurende aandacht en beleidsreacties van de overheid waarbij wij als algemene stelregel formuleren:

1. Verbied alle negatieve externe effecten die niet te corrigeren zijn. Houd wel rekening met de ernst van het negatieve karakter.
2. Leg boete op negatieve externe effecten die corrigeerbaar zijn; hierbij is de boete gelijk aan de correctiekosten plus een opslag.

C. Infrastructuur.

1. Het gaat hier om de infrastructuur in een brede betekenis. Dus niet alleen de fysieke (wegen, kanalen, spoorwegen e.d.) maar ook energie- kennisinfrastructuur. Dergelijke infrastructuur is ten algemene dienste zodat de zorg ervoor een collectieve taak is. Deze moet daarom in overheidsbeheer worden uitgevoerd en beheerd. Marktwerking met veel aanbieders is hier ook niet mogelijk. Ergo: niet privatiseren met een winstoogmerk. Ook geen publiek private samenwerking aangaan; dat leidt maar tot afwentelgedrag. Laat de gebruiker er gewoon belasting of prijs per eenheid gebruik (waaronder tol) voor betalen.
2. Ook de stabiliteit van de rechtsstaat met een goed werkende juridische infrastructuur en alsook een betrouwbare en consistente overheid, is een vorm van 'infrastructuur' die van wezenlijk belang is voor een soepel verloopend economisch proces

D. Economische politiek

Zoals Sectorpolitiek, conjunctuurpolitiek, arbeidsmarkt- en sociale zekerheidsbeleid e.d..

1. Stimuleer (mede door eigen activiteiten en/of deelnemingen) duurzaamheid in de brede betekenis van het woord. Naast de toekomstige leefbaarheid betreft dit ook de kracht van de Nederlandse economie in toekomstige generaties. Stimuleer (mede door eigen activiteiten en/of deelnemingen) daarom ook innovatie en onderzoek en let op een evenwichtige productiestructuur (bestrijd monostructuur of waterhoofden van bankensector of intensieve veeteelt enz.). Als speciale vraag komt hierbij ook nog naar voren in hoeverre gemengd publiek-private instellingen (of deelnemingen) gewenst zijn en de zorg hoe daarbij het publieke belang niet ondergesneeuwd raakt.
2. Voorkom dat voor Nederlandse productiestructuur essentiële bedrijven uitverkocht worden aan de meest biedende. Stel daar – liefst internationaal gecoördineerd - regels voor op, waardoor het aandeelhoudersbelang en –gedrag niet meer allesoverheersend is. Daarbij dient natuurlijk de vraag te worden beantwoord wanneer een bedrijf essentieel is voor de Nederlandse economie. Denk daarbij aan een infrastructurele rol, essentiële kennis, structurele werkgelegenheidseffecten en andere kenmerken.
3. Zorg voor goede vestigingsplaats voordelen door een goede infrastructuur en goed opgeleide bevolking. Sta hier geen *race to the bottom* toe op gebied van fiscale arrangementen, arbeidsvoorwaarden, milieuwetgeving e.d., maar werk op die gebieden juist internationaal (vooral in EU-verband) samen.
4. Zorg voor een inkomens beschermende, conjunctuur stabiliserende en in employability investerende arbeidsmarktbeleid en sociale zekerheid¹².
5. Voer een conjunctuur stabiliserend (anticyclisch) beleid ten aanzien van bestedingen en belastingen. Houd de ingebouwde stabilisatoren, zoals WW-regelingen, op peil.

Mei 2019
Jos Kok¹³

¹ Eerdere concepten van dit artikel zijn besproken in twee zogeheten Economische Salons van de GL werkgroep Economie, wat heeft bijgedragen aan veel nuttige aanpassingen, waarvoor de voor de inhoud verantwoordelijke auteur de deelnemers dank verschuldigd is.

² Goed weergegeven in <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>

³ Zie haar *Virtue of Selfishness* (1964)

⁴ New Public Management wil het model van de private sector toepassen op de publieke sector. Daarbij wordt er meer gebruik gemaakt van verzelfstandiging, en worden bijvoorbeeld resultaten belangrijker dan de wijze waarop die behaald zijn. Het denken is bedrijfsmatig, men denkt in termen van producten en klanten. Zie bv <http://www.arnokorsten.nl/PDF/Organiseren%20en%20mgmt/Nieuw%20overheidsmanagement.pdf>

⁵ Ook mooi beschreven in Tjeenk Willink's *Groter denken, kleiner doen* (2018).

⁶ Zie Mariana Mazzucato: *The value of everything* (2018).

⁷ Dit komt ook tot uiting in het grote aantal laureaten voor de Nobelprijs in de economie voor studies over onvolledige marktwerking.

⁸ Externe effecten zijn de gevolgen van handelen voor anderen dan de handelende (markt)partijen.

⁹ Zie Mill, *On Liberty* (1865).

¹⁰ In de zin zoals Isaiah Berlin positieve vrijheid (vrij zijn om; d.w.z. kansen en mogelijkheden hebben om) onderscheidde van negatieve vrijheid (vrij zijn van; bv druk van machtigen). Zie *Two concepts of liberty* (1958)

¹¹ Zie ook de capability benadering zoals ontwikkeld door Sen *Development as Freedom* (2010) en Nussbaum *Creating capabilities The human development approach* (2011) met een overheidsverantwoordelijkheid.

¹² Zoals beschreven in de nota *Iedereen Doet Mee in de Samenleving*
<https://werkgroepeconomie.groenlinks.nl/iedereen-doet-mee-de-samenleving>

¹³ lid GL werkgroep Economie; gepensioneerd macro econoom/econometrist grotendeels werkzaam geweest (in leidinggevende functies) op het snijvlak van kennis en beleid bij het Centraal Planbureau, het ministerie van SZW en het UWV.